

**פרק ו'
"עזה תהיה כמו פוניבוז"**

בשנת תרמ"ה, 1885, ביקר בארץ ישראל זאב קלונימוס ויסוצקי, מראשי חובבי ציון ברוסיה (וסוחר התה המפורסם ששמו מתנוסס על שקיות תה עד היום). ויסוצקי שוטט בארץ, סייר במושבותיה, הבטיח וסייע ככל יכולתו והגה רעיון "מהפכני": להקים יישובים יהודיים עירוניים בערים ערביות. זאת, לאחר שנוכח לדעת שההתיישבות החקלאית באותן שנים של תחילת העליה הראשונה, עליית המושבות, לא יכולה לתת פתרון מתאים לפרנסת העולים הרבים מרוסיה.

(תמונה 24)

ארץ ישראל היתה אז דלילת אוכלוסין. כ-400-500 אלף איש חיו על אדמתה, רובם כפריים. מהם 40-50 אלף יהודים, רובם מהיישוב הישן. מספר האשכנזים, רובם חדשים, מנה כמה אלפים בודדים.

כשוויסוצקי נוכח כי העיר יפו אכן מלאה ואין בה מקום, הגיע למסקנה שכדי למשוך עולים עירוניים מרוסיה לא"י יש להקים יישובים יהודים נוספים בערים הערביות הגדולות בארץ ישראל, כדי שישמשו לעולים מרוסיה מקומות קליטה עירוניים, ולא להסתפק בקליטה רק בכפרים החקלאיים. הרי לא כולם מתאימים לחקלאות. חלק גדול מהעולים היו רוכלים, סוחרים, תעשיינים ואנשי רוח, שמקומם הטבעי הוא בערים.

במכתב ששלח ויסוצקי בקיץ תרמ"ה, יולי 1885, למזכיר חובבי ציון בוורשה, שאול פנחס רבינוביץ, כתב ויסוצקי: "...בדבר החרשות, המסחר ועבודת האדמה והקניין, קשה להחליט מראש מקום לענף זה ולענף זה, אבל לדעתי על חובבי ציון לפקוח עיני אחינו העובדים ובעלי המלאכה והמסחר, ולאמור להם: אחים יקרים, בארץ הקודש עוד ערים רבות שלא גרים בהן יהודים כמו שכם, נצרת, רמלה, לוד, בית לחם, עזה, אשקלון, צור צידון וכו'. האנשים שיושבים שם אוכלים לחם, הולכים במלבושים ונועלים נעליים ברגליהם. צרכים רבים להם. וכאשר יבואו שם יהודים, טבעי הוא שגם הם ימצאו מחייתם במשך הזמן. לכן, כל מי מכם שהוא חרש עץ ואבן, לוטש ברזל וכדומה, שצר לו המקום, יוכל לפשר בדעתו אשר כפאניבוז' תהיה עזה, וכראסיין תהיה אשדוד, וכפי שמצא לחם בביאליסטוק, וילנא ומינסק, יוכל לחיות שם".

מעניין לראות את שמות הערים שאותן מזכיר ויסוצקי כערים בארץ ישראל שיש ליישב בהן יהודים: לוד, נצרת, שכם, עזה, רמלה, בית לחם, אשקלון, צור וצידון. זו היתה ארץ ישראל כפי שהם הכירו באופן טבעי.

זה, אם כן, היה הרעיון הכללי. נציג חובבי ציון בארץ אברהם מויאל התבקש לתת את המענה המעשי. בשתי ישיבות שנערכו בקיץ תרמ"ה, ביולי ובאוגוסט 1885, הזמין ויסוצקי לפגישה את ראשי היישוב היהודי בארץ, ובהם אהרון שלוש, חיים אמזלג, אליעזר רוקח, חיים שמרלינג, אליעזר בן יהודה, יחיאל מיכל פינס, זלמן דוד לבונטין, ישראל דב פרומקין, ועוד. אברהם מויאל הציג את הרעיון בפני הנוכחים: "יפו מלאה עד אפס מקום ואין להשיג בה דירה או חנות, אף על פי שמחירי הדירות הרקיעו שחקים, הגיע הזמן שנתרום חלקנו גם בנושא זה... כשם שעשינו ביפו, כך נפתח את הדרך לאחינו בעלי המלאכה והתעשייה ברוסיה למצוא שם את לחמם".

בדיון שהתקיים, תמכו כולם ביוזמה. חיים אמזלג, סגן קונסול בריטניה ביפו, הציע לא לעלות בבת אחת לערים רבות, על מנת שלא לעורר חשדות בקרב הערבים. מוטב, אמר, להסתפק בשניים-שלושה יישובים דוגמת עזה, שכם ועכו, וגם שם לפעול בלא רעש והמולה. יש לפעול בהדרגה, יישוב אחרי יישוב, משפחה אחרי משפחה. אהרון שלוש תמך בדעתו של חיים אמזלג, והציע להתחיל ברמלה, לוד ועזה. לבסוף סוכם ששלוש הערים הראשונות, אליהן ייצאו גרעיני ההתיישבות מיפו, תהיינה עזה, לוד ושכם, שכן הפרנסה שם מצויה יחסית בשפע. הפורום החליט לזמן את צעירי יפו ולארגן שלושה מניינים (בלשון אותם ימים קראו לגרעין בשם "מניין" כיוון שאמרו שיישוב איננו כזה אם אין בו לפחות מניין גברים), מניין לכל יישוב.

תמיכה נלהבת במהלך קיבל ויסוצקי מלבונטין, למרות כישלוננו של האחרון ברכישת קרקע בעזה רק שנתיים לפני כן. "עזה תהיה עיר יהודית גדולה" הבטיח לבונטין לוויסוצקי.

מאגר כח האדם הטבעי למשימה הזו, היו צעירי קהילת יפו המערביים. הם ניחנו בכל התכונות הדרושות: בעלי תודעה ציונית, שליטה בשפה הערבית, והכרת המנטליות של השלטונות. הצעירים הספרדים ביישוב הישן, לעומתם, בעיקר בירושלים, התנגדו לעליה וליישוב הארץ, כיוון שהאמינו שהדבר יעשה רק על ידי המשיח.

בחול המועד סוכות שנת תרמ"ו, 1885, זימן אברהם מויאל את צעירי יפו לבית אג'ימאן, ולאחר שסיפר להם על אודות ההחלטות שהתקבלו בשתי הישיבות, עמד והסביר בפניהם את חשיבותו של המבצע לעליה הגדולה, העתידית. הוא ביקש מצעירי יפו שיסכימו לצאת חלוצים לפני העולים מרוסיה, להקים יישובים יהודיים בערים הערביות, להדריך אותם ולהיות להם לפה בפני האוכלוסייה הערבית והשלטונות. רק בדרך זו, הסביר ויסוצקי, נבטיח שיהיו יישובים יהודיים נוספים בערים ערביות נוספות כמו יפו, לקליטת העליה העירונית.

בהשפעת אברהם מויאל נענו צעירי יפו בשמחה לשליחות שהוטלה עליהם, לקיים מצוות יישוב הארץ והקמת יישובים יהודיים נוספים בערים הערביות, מתוך אמונה שכאשר יגיעו לשם העולים מרוסיה יבנו שם בתים, חנויות, בתי מלאכה ומבני תעשייה, ויקימו בתי ספר וישיבות כמו ביפו. תכונה חשובה נוספת של אותם צעירים היתה יכולתם להתארגן עצמאית, ולא לחכות לאיזשהו גורם שיכוון אותם. הם התלכדו ועשו כל דבר בכוחות עצמם: הקימו מניין (גרעין) לכל עיר, וכל אחד הכין עצמו לבדו, לצאת עם משפחתו להתיישב בעיר הערבית שבחר. ראש האירגון האחראי יצא למצוא לו דירה בשכונה שנבחרה לדיוור – דירה אחת לשתיים-שלוש משפחות, ולהקים בית-כנסת שיהיה גם תלמוד תורה לילדים. בנוסף דאג לבית מרחץ ולמקווה לנשים. אשר לפרנסה, נקבע כי כל אחד ואחד ידאג לעצמו. הוועדה המשותפת סיפקה לכל מניין כזה ספרי תורה והקצבה לשכירת חדר לבית-כנסת, לתפילה ולהתכנסות. ההכנות נמשכו גם אחרי שאברהם מויאל נפטר בפתאומיות בדצמבר 1885.

הגרעין הראשון שהחל בהכנות למעבר היה הגרעין ללוד, בעיקר בשל קרבתה של העיר ליפו. ראשוני המתיישבים יצאו ללוד כבר בראשית שנת תרמ"ו. חודשים מספר אחר כך יצא הגרעין לשכם והשלים את היישוב היהודי הקטנטן שכבר היה שם.

הגרעין שיצא לעזה היה הגדול מכולם. בראשו עמדו אברהם חיים שלוש ונסים אלקיים, בנו של ר' משה אלקיים, מראשי הקהילה ביפו. השניים ירדו בגפם לעזה ושכרו בתים גדולים למגורי חברי הגרעין. כעבור זמן מה הביאו עצמאית את משפחותיהם לעזה. אליהם הצטרפו ראשי המשפחות שהיו סוחרים שעורה וחדל וישבו ביפו, בתוכם אליהו ארווץ, משה ארווץ, אברהם ארווץ, עזר ארווץ – שכולם היו נתינים בריטיים – וכן חכם יוסף יאיר, חכם דוד עמוס, זליג רבינוביץ, צבי שטרומליץ, קסטל, ארביב, גואטה ומאיר גבאי.

בעיתון 'הצבי', עיתונו של אליעזר בן יהודה, מיום ו' בכסלו תרמ"ו, מתפרסם תיאור של ביקור בעזה, שכתב סלימאן מאני, תושב חברון ולימים רבה של העיר. מאני מזכיר, בין היתר, את היישוב היהודי המתחדש בעזה: "ששה עשר בעלי בתים מאחינו היהודים הי"ו תושבים בה. ששה מהם קונים גפן שדה (חנצ'י) ושולחים ליפו וסובבים בסחורה בכפרים, שניים עוסקים בריחיים של אופני ברזל המכורה לגויים, ארבעה סובבים על הבתים בכל מיני סחורה (כי אשה לא תעזו לקנות חפצה מהשוק). סי' אליהו רוואס נ"י סוחר ושולחני, שוחט אחד של עופות שלוקח מסי' (סניור – ח.ה.) יצחק הנז' וסי' אליהו סך שלושה מגידי לחודש, וישחוט להם עופות חינם, ויקח משארית העם גרוש אחד לתרנגולת. סי' יצחק נ"י וסי' אליהו הי"ו שכרו להם חצר נאה והפרישו ממנה חדר אחד לבית הכנסת, שם יתפללו שני וחמישי וש"ב"ק (שבת קודש – ח.ה.) ביותר ממניין. ושני ספרי תורה להם, אחד שהביאו מעיה"ק חברון ת"ו ואחד מעיה"ק ירושלים ת"ו, והוצאת שמן לתמיד וכדומה יצא מכיס שני אדונים הנ"ז".

ומאני מוסיף ומציין: "כל הקהל כאחד שמחים בחלקם, ורק אהבה ושלוש ישכון ביניהם, ובכל זאת ידוע ליכם כי יחסם להם שני דברים, אחוזת קבר (בית עלמין) ובית הטבילה. בחודש אלול ותשרי נפרדו שתי נפשות רח"ל והציאו על האחד י"ט מגידי מכיס שני אדונים הנ"ז (הנזכרים – ח.ה.). ואם תקרה לאשה טבילת מצוה, יידרש לה ללכת בלויית נשים נוכריות עד חוף הים הרחוק כשעה מהעיר, ובכל דרכה תאחזה רעד מעם הארץ, ועת תטבל תפחד מן הכולע בלועו של ים. ודבר כזה לא ידרש אליו יותר על חמישים לירה. מפה שלוחים לא יצאו להחריד את לבב אחינו בני ישראל שבגולה, וחלוקה לא תמצא לחלוק את לבכם איש מעל אחיו". מאני מספר על אדם

בשם ואזמן, שיצא לגייס כספים ליישוב בעזה, ונעלם עם כל הכסף שגייס: "אמנם לא ליישוב עזה אסף כל זאת, רק ליישוב בטנו, ועתה גם עקבותיו לא נודעו". בתחילת שנת תרמ"ז, סוף שנת 1886, כבר היו בעזה למעלה מ-30 משפחות. קהילה יהודית של ממש.

מגיברלטר לעזה

הגידול הזה נעשה לא מעט בזכותו של חכם נסים אלקיים, שעמד בראש הקהילה בעזה. חכם נסים אלקיים היה בנו של הרב משה אלקיים, שכונה מוסה בן עזיז בן איברהים, ונכדו של ר' דוד אלקיים, מחבר "שירי ידידות". משה אלקיים חיסל את נכסיו במרוקו בשנת תרכ"ו, 1866, ועלה לארץ ישראל. במשך חודשים רבים עשו את דרכם בדרך לא דרך, על חמורים וגמלים ביבשה ובים, הוא ואשתו אסתר בת אברהם קורקוס, אחד מעשירי מרוקו, ואתם ארבעת ילדיהם, בהם נסים בן השנתיים. המשפחה התיישבה בירושלים. נסים אלקיים למד בישיבת הרב דוד בן שמעון ובשנת תרמ"ז, 1887, נשא לאשה את מזל בת שלמה שאול, נכדתו של הרב אליהו שאול, רבו ומורו של הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, מי שהיה לימים הרב הראשי הספרדי של ארץ ישראל. בצעירותו, כשהיה בעיר העתיקה, היה נסים מוביל אנשים על חמורים לקבר רחל. לימים עברה משפחת אלקיים מירושלים ליפו והתבססה שם.

(תמונות 25, 26)

חכם נסים אלקיים היה למדן שהגה בתורה בכל רגע חופשי בביתו ומחוץ לביתו. כשהערכים ראוהו הוגה בתורה כיבדוהו יותר ויותר. עם זאת, אף שהיה מוסמך לרבנות, סירב לעסוק ברבנות מתוך תפיסה של "אל תעשה תורתך קרדום לחפור בה". גם ענוונותו סייעה לו להיות נכבד בעיניהם. מה גם ששלט בקוראן והיה מקריאו בפניהם בזמן שהתארח אצלם. לעומת מעמדו הרוחני היה ידוע כאיש אמיץ וחזק פיזית שלא עשה מעולם שימוש לרעה בכוחו זה. לעומת זאת השתמש בשריריו פעמים רבות לסייע בהרמת עגלה ששקעה בבוץ או בהכנעת גמל משתולל. הערכים, באותן השנים, קיבלו את המתיישבים היהודים בזרועות פתוחות, מתוך אמונה שהללו יסייעו בפיתוח המסחר בערים. במהלך הזמן נוספו אליו משפחות מירושלים ומחברון. באותה העת, בסוף המאה התשע-עשרה, הגיעו ליפו מגיברלטר משפחות רבות, ביניהן משפחת אמוץ, נתניס בריטים אמידים שהיו להם קרובים בעזה. המשפחות לא הכירו את עזה והיססו להיענות בחיוב להזמנה להתיישב בה. חכם נסים אלקיים סיפר לאנשי גיברלטר על מטרת ההתיישבות היהודית בערים הערביות, על הלבטים של תושבי עזה כיישוב קטן, ועל הסיכויים הכלכליים הגדולים הטמונים במסחר עם הבדווים, בייצוא השעורה והחנדרל לאנגליה ולגרמניה, שנמצא, כאמור, כולו בידי סוחרים ערבים עשירים. הוא שיכנע אותם כי העשירים שביניהם יוכלו, כנתניס בריטים, להתחרות בסוחרים הערבים שאין להם רישיונות ייצוא לארצות אירופה, והם מייצאים באמצעות יצואנים יהודים מלוב. כנתניס בריטים, אמר אלקיים לעולים, אין ספק שתוכלו לקבל רישיונות לייצוא סחורה לאנגליה ולגרמניה.

משה ארווץ ואחרים נענו לבקשת אלקיים לבקר בעזה, ובדקו שם את תנאי המסחר. הם הגיעו לידי מסקנה שדברי חכם נסים כנים, והסיכוי להתבסס כלכלית עם משפחותיהם הענפות טוב בעזה מאשר ביפו. רוב המשפחות הלכו אחרי משה ארווץ והתיישבו בעזה. ר' אהרן שלוש, שלום מויאל, יוסף בק מויאל וחיים אמזלג, קונסול בריטניה ביפו, הבטיחו להם הלוואות בריבית סמלית כדי להתחיל במסחר בעזה, אם יזדקקו להן. ראש המשפחה משה ארווץ הודה להם ואמר, כי ה' בירך אותם בממון ואינם נזקקים להלוואות.

הפרנסה לא בקלות באה. המתיישבים החדשים כיתתו רגליהם משוק אל שוק למכור דברי סדקית, אולם כל זה לא הספיק אלא ללחם צר ומים לחץ. בכל זאת, הם לא הפסיקו לחקור ולעקוב אחרי הסוחרים הערבים המקומיים וללמוד כיצד הם מתפרנסים.

בינתיים, אצל חלק מהם אזל הכסף שהביאו אתם והיאושו החל להתגבר אצלם. אף על פי כן, הרוב לא איבד את אמונתו בקדושת השליחות ועודד את המיעוט להמשיך. גם הגאווה והכבוד המזרחי סייעו להם לא לסגת ממצוות שליחותם ליישוב הארץ. משה מוסה ארווץ ונסים אלקיים

יצאו ליפו להתייעץ עם הנהלת חובבי ציון וראשי קהילת יפו אהרן שלוש, שלום מויאל, חיים אמזלג, יוסף בק מויאל, יחזקאל סוכובולסקי ולבונטין, חסיד ההתיישבות בעזה. הללו עזרו להקים קופת גמ"ח, לסייע לנזקקים בהלוואות ללא ריבית, למסחר. בראשה העמידו את אברהם חיים שלוש, שהיה מראשי גרעין עזה, למרות העובדה שנקרא על-ידי אביו לסייע בהקמת שכונת נווה צדק. בעזה סיפרו שכאשר אזל הכסף בקופה, היה אברהם חיים שלוש מסייע לנצרכים מכספו הפרטי.

חברי הגרעין בעזה לא הירפו מלחצם על חובבי ציון לשלוח עולים כדי להגשים את הקמת היישוב היהודי. הם החלו חשים בהזנחה, באזלת-יד ובתשובות מתחמקות. חובבי ציון טענו כי העולים אינם נענים להתיישב בערים ערביות אלא רק אם יבנו עבורם שכונות יהודיות, ולזה אין עדיין כסף. למרות זאת אנשי גרעין עזה, שיישובם הלך וגדל, הוסיפו להאמין כי המוסדות לא יותירו על יישוב בעזה בדרך למצרים ויתחילו לבנות שם שכונה בהקדם. יותר מכולם חיזקו את ידיהם של אנשי עזה אליעזר בן יהודה ולבונטין, שהיה מנהל בנק אפ"ק, ויחזקאל סוכובולסקי. כעבור 10 שנים, בשנת 1896, כבר היו בעזה כ-50 משפחות.

בסופו של דבר מצאו יהודי עזה את פרנסתם בעבודות שונות. לחלקם היו בתי מסחר בעיר, ולאחרים היו חנויות נודדות. הם היו מקימים אוהל למכירת מוצרי מכולת באחד ממחנות הבדווים למשך כל חודשי הקיץ ועוסקים עמם במסחר. כך היו שוהים בחורף בעזה ובקיץ במדבר. השאר היו סוחרים בתבואה ובחנדל המפורסם שכבר הזכרנו, אותו היו מייצאים לגרמניה. המסחר הענף בעזה הצריך מוסד בנקאי, וביזמת לבונטין שהיה מנהל בנק אפ"ק (אנגלו-פלשתינה-בנק, קודמו של "בנק לאומי לישראל"), הוקם בכ"ט באייר תרע"ד סניף של הבנק בעזה. כמנהלו מונה אברהם אלמליח שהיה לפני כן מנהל בתי הספר הציבוריים היהודיים בדמשק ומזכיר הרבנות בה.

בית ספר יהודי בעזה

נסים אלקיים התפרנס ממסחר עם הבדווים בנגב בשעורה ובחנדל – 'לענה' בעברית, מין אבטיח פרא קטן שהבדווים אספו במדבר. ריחו היה כשל אבטיח אדום, אבל טעמו כשל לענה. הוא שימש לצרכים רפואיים. אחרי שהתייבש הכדור היו מקלפים אותו בתער. בעזה היו רחובות שלמים שעסקו במלאכה זו, ארזו בתיבות של 100 קילו, העמיסו על גמלים ושלחו דרך נמל יפו לגרמניה, להמבורג. את השעורה שלח בימי הקיץ דרך נמל עזה לסקוטלנד, לשימוש בתעשיית הבירה והוויסקי. נסים היה קשור עם החברה לתעשיית רפואות 'באייר'. בתמורה סיפק לבדווים כלי חרס, עבאיות, כאפיות ועקאלים מתוצרת עזה, שבריות דמשקאיות וטבנג'ות (אקדח המיועד לציד עופות) יורקות אש מאלבניה, חלווה יפואית וסבון מתוצרת שכם. כשהשייח' עלי אל-עטאונה, ידידו של אלקיים, היה לראש העיר, פתח נסים אלקיים חנות באחד מהבניינים שהיו שייכים לו, ובנו בכורו יהודה ניהל אותה. לידו עזר הבן שלמה.

(תמונה 27)

אשתו מזל, או 'אום אברהים' כפי שקראו לה השכנות, עם ילדיה הקטנים יהודה ומרדכי, גרו בעזה בשכונת אל זיתון. כשנסעו לענייני פרנסה לבאר-שבע, התגוררו במאהל שבט אל-עטאונה. המשפחות היהודיות בעזה גרו בכתיים שכורים. בכל בית היו בין שמונה לתריסר חדרים. ליד כל משפחה גרה בשכירות עוד משפחה יהודית או שתיים. זאת – הן מהבחינה הביטחונית והן בגלל אופי הפרנסה שחייבה את ראשי המשפחות לבלות הרבה מחוץ לעיר. יתר על כן, כל משפחה שמרה חדר מרוהט לאורחים יהודים עוברי אורח, כיוון שבאותם ימים יהודים שנסעו למצרים הצטרכו ללון בעזה בדרכם. בתי מלון ומסעדות כשרות הרי לא היו בנמצא ומקובל היה שהאורח מגיע לבית-כנסת ושם דאגו לו לאירוח אצל אחת המשפחות היהודיות בעיר. נוסף לכך דאגה כל חמולה שיהיה לה בית-כנסת משלה וכך היו יהודי עזה מתפללים בשבת בארבעה בתי-כנסת: שניים מהם היו שייכים לחמולת ארווץ, שלישי היה של משפחת חכם יוסף יאיר, משפחה שהתחרתה בעושרה במשפחת ארווץ. בית-הכנסת הרביעי מקהילת יפו היה בביתו של חכם נסים

אלקיים. בשבתות היו מתאספים היהודים בבית אחד מהם, מתפללים וקוראים בתורה בציבור: אשכנזים, ספרדים ירושלמים ומוגרבנים. היישוב בעזה, שהיה דתי מאד, החזיק שני שוחטים, רב שהיה מלמד גם בתלמוד תורה, בית קברות משלו ומקווה טהרה.

(תמונה 28)

תופעה חברתית מיוחדת ונדירה היו החגים בעזה. בחג הסוכות הצטרפו כמה משפחות לסוכה שהכין בעל חצר גדולה. הילדים היו מביאים את הסירים והצלחות עם האוכל. היו מקרים רבים שבסוכה אחת, שהיתה מקושטת בשרשראות צבעוניים לפי כל מנהגי המסורת, בשבעת המינים ובאשכולות תמרים, ישבו כחמישים איש, אכלו שתו ושרו, ואף ישנו בסוכה. גם בחג הפסח התקבצו כמה משפחות לסעודה משותפת. כולם לבשו כותנות לבנות ארוכות וישבו מסובים כשמאחורי גבו של לכל אחד מהם כר. לפני התחלת ההגדה היו הילדים מציגים את יציאת מצרים. ערב החג היו היהודים אופים את המצות השמורות בצוותא והילדים היו חוגגים את ההמולה.

(תמונה 29)

ביתו של נסים אלקיים היה אחד מהבתים הגדולים בעיר. על שולחנו סעדו תמיד כחמישים עד שישים נפש. בבית – שהיה בנוי מתריסר חדרים שבמרכזם חצר גדולה ובה צומח עץ תמר – גרו עוד שלוש משפחות שאלקיים שיכנע לבוא לגור בעזה. המוסד החינוכי היחיד היה תלמוד תורה קטן, שבו לימד חכם אליהו שמול מיפו. רק שתי משפחות שלהן ילדים גדולים, נזקקו לבית ספר, והן נאלצו לעזוב את עזה ולחזור ליפו. כשנוכחו חכם נסים אלקיים ואברהם חיים שלוש, שקיימת סכנת עזיבה בהיעדר בית ספר, הם יצאו לשכנע משפחות צעירות מחברון להתיישב בעזה, והצליחו להגדיל את היישוב גם בעזרת צעירים מיפו. בשנת תרס"ח, 1908, ביקר חכם אלקיים בירושלים ונפגש עם אליעזר בן יהודה. הלה הציע לאלקיים להקים בעזה בית ספר עברי מודרני כמו בירושלים וביפו. משהביא אלקיים את הצעתו של בן יהודה בפני תושבי עירו התפלג הציבור לשניים: שוללים ותומכים. אלקיים, שבעצמו תמך בהצעה, שיכנע את רוב האנשים ובעזרת בן יהודה הגיעו לעזה שני מורים: אליעזר זלדס ויהודה יודוף. בית ספר עברי ראשון בעזה היה לעובדה קיימת בי"ד באייר תר"ע, 1910.

המופתי והרב הראשי של עזה מחברים יחד ספר הלכות

(תמונה 30)

בשנים תרס"ו-תרע"א, 1906-1911, ישב על כס הרבנות בעזה הרב נסים בנימין אוחנה. בהמשך שימש רב של אלכסנדריה, מלטה, פורט-סעיד, קהיר – ולבסוף הרב הראשי הספרדי של חיפה. וכך הוא מספר על עצמו בהקדמה לספרו "ספר תרי"ג מצוות":
"בן עשרים ואחת שנה נסמכתי לרב ע"י הרה"ג יש"א ברכה, הראשון לציון ר' חיים אלישר והרה"ג ש. סלנט זצ"ל. כיהנתי בתור רב לעזה, א"י, במשך חמש שנים, אשר היתה באתם הימים עיר מסחר (בתבואה של השעורים והלענה). יהודי עזה סחרו אז במסחר השעורים והלענה, (בערבית: חנדל), אותה ייבשו, קילפו ומילאו ממנה חביות גדולות, ושלחו להמבורג ולערי אירופה, ממנה עשו כינין, ומן השעורים – בירה. התקנתי מקווה טהרה לנשים, שעד אז טבלו בים בלילות כשבעליהן שומרים אותן מרחוק מפני הגויים שלא יתעללו בהן. לא היה להם בית עלמין, וגם זה גרם ייסורים גדולים לנפטר ולקרוביו, שהיו שולחים את המת בתוך ארון עץ וקושרים אותו על גבי הגמל ומלווים אותו לקבורה בחברון, דרך שגרמה צער למתים ולקרובים שליוו את הארון עד חברון, כשקרוביהם מצפים לשובם בשלום מסכנת הדרכים, ובראותי את צערם הנורא הזה נקנה ביוזמתי בית עלמין לקבורת המתים.

"בעזה חיברתי ספר "ודע מה שתשיב לאפיקורוס" יחד עם המופתי של עזה, שייח' עבדאללה אל-עלמי. הוא היה מבקר פעמיים בשבוע בביתי, כיוון שרצה לדעת הביאור הנכון של הפסוקים, שהועתקו מהתנ"ך ע"י השליחים לברית החדשה. בעזה מצאתי כר נרחב לעבודת הקודש והרבצתי תורה ברבים. ראשית פתחתי בית ספר עברי ללימוד התנ"ך, רש"י על החומש, משנה גמרא על טהרת השפה העברית ודקדוק השפה העברית. עזרתי לנצרכים ליישוב הארץ מתמיכה שקיבלתי מחברת חו"צ (חובבי ציון _ ח.ה.) ע"י ד"ר חישין ז"ל.
"עזבתי את עזה בשנת התרע"ב, אחרי שמתה עלי אשתי הראשונה..."

"מעולם לא סבל יהודי בעזה בעד זה שהוא יהודי"

ילדי עזה, ערבים ויהודים כאחד, אהבו להתקשט בפגיון משובץ בחרוזים, מתוצרת מקומית. בימי ראשון היו בני הנוער היהודים רוכבים על סוסי הוריהם, מקושטים בשרשרות ובחורג', מין שקים צבעוניים עשויים צמר, ונוסעים לחגוג בבוסתני הנוצרים.
בחגי המוסלמים, כמו זה של נבי רובין, שהיה מתקיים בכל שנה בסוף הקיץ ונמשך חודש, היה אברהם אלקיים משתתף בתחרויות רכיבה והיאבקות כאחד מגיבורי עזה. סוסתו האצילה היתה מהיפות ביותר. "עשינו שלא לנצח את הבדווים, פן ייעלבו ויפגעו", כך סופר בין יהודי עזה.
הצצה לחיי היהודים בעזה נותן לנו מאמר שפורסם בביטאון "הפועל הצעיר", ביטאון המפלגה שנשאה שם זה, בכ"ט באול תר"ע, שלושה בספטמבר 1910. על המאמר חתום "אליעזר" ללא ציון שם משפחה. מדובר ככל הנראה באליעזר זלדס, ממורי העברית הראשונים בסלוצק שעלה ארצה בשנת 1910 ונשלח להיות מורה בעזה. וכך הוא כותב בין היתר:

"עזה נמצאת מהלך חצי שעה משפת ים התיכון. יפה היא העיר מרחוק בתמריה המרבים, בפרדסיה הרחבים ובבתייה הגבוהים והלבנים, אולם מבפנים היא אינה שונה אף במקצת מכל ערי הקדם בסמטותיה הצרות והמסכנות והמלאות תמיד חלאה ורפש...
"הסביבה של עזה היא גדולה מאד, ואף כי הנמל של עזה הוא קטן, בכל זאת נעשתה העיר הזאת למרכז המסחר לכל הסביבה ומסחרה פרץ מאד ובפרט מסחר התבואה.
"מספר התושבים הוא 35 אלף ובהם רק כשלישים משפחות יהודים. היישוב העברי בעזה התחיל רק לפני כעשרים וחמש שנה. אמנם לפני היה היה בעזה קבוץ גדול של יהודים ועל זה מעיד רחוב אחד יפה הנושא עליו גם עכשיו את השם רחוב היהודים, וברחוב הזה ישנו גם בית שהיה מוקצה לבית תפלה ובו מקוה, אולם בימי אברהם פשה ברחו או גורשו מעזה כל היהודים, כן מספרים פה זקני הדור. היישוב החדש הינהו כמעט כולו מאלה האנשים הקרובים בשפתם ובמלבושיהם לערבים, הלא המה הספרדים מהערים הקרובות – ירושלים וחברון. אחדים מהחלוצים הראשונים עשו גם עושר, וכך הלך היישוב העברי הלך ומתרבה. אך בשנים האחרונות מתחיל היישוב העזתי להתמעט, ושתי סיבות חשובות גרמו לזה: שנות בצורת רצופות שהנן עכשיו שמה, וחסרון בית ספר לחנך את הילדים.

"היהודים בעזה עולים הרבה על שכניהם הערבים, ובשעה שהערבי אינו דואג לחינוך בניו, דאגה תמיד הקהילה העברית שיהיה לה חכם ללמד את בניה תורה... ולמרות העניות הנוראה השוררת בעזה בשנה הזאת, מסיבת הבצורת, מהרו העזתיים לפתוח להם ב"ס עברי. וגדול הוא כוחו של ביה"ס הזה והשפעתו מרובה, ולולי ביה"ס היה בוודאי מתמעט גם בשנה הזאת היישוב העברי...
"הערבים המקומיים מרבים בנשים ומשיאים – או יותר טוב מזה להגיד מוכרים – את בנותיהם כשהן בנות 10-12 שנה. היהודים לוקחים רק אשה אחת ומאחרים קצת בנשואי הבנות. מצב של האשה העבריה במשפחה הוא חשוב מאד ומקרה גירושין הוא חזון לא נפרץ כל בעזה... לפי מנהגי המקום אין האשה יוצאת השוקה לקנות את צרכיה, כ"א על האיש להביא לה הכל הביתה. מובן, שהמנהג הרע הזה משפיע הרבה לרעה על החיים המקומיים. אך לו גדל קצת היישוב העברי בעזה היה קל מאד לפרץ את גדר הסייגים הזאת, כי הערבים בעזה אינם כלל מהקנאים".
ועוד עובדה אחת מציין זלדס: "היחס בין הערבים והיהודים הוא טוב מאד ומעולם לא סבל יהודי בעזה בעד זה שהוא יהודי".

וביומנו של מקים המושבה רוחמה צבי הירשפלד, משנת תרע"ד, 1914, מופיעה הפיסקה הבאה:
"בט"ו בשבט עשו אצלנו אקסקוריסיה (טיול) תלמידי בית-ספר עזה ונטעו אילנות ואכלו מפרי

הארץ וחגגו את ראש-השנה לאילנות כדת וכדין בשירה ובזימרה". הנה כי כן, גם את ט"ו בשבט נהגו היהודים תושבי עזה לחוג בסגנון שהחל עם ראשית הציונות – בנטיעות.

(תמונה 31)

הכול התנהל על מי מנוחות, עד שבסופה של אותה שנה, שנת תרע"ד, 1914, פרצה מלחמת העולם הראשונה.